

Igitabo cya Daniyeli - Nimeru Ijana na Mirongo Inani

Ihuri ry'Ubuhanuzi hagati ya Roma, Abamakabeyi, n'Ibihe bya Muri Iki Gihe: Inyigo mu Byerekwa bya Daniyeli

Jeff Pippenger
2024-04-10

Uriah Smith yanditse ati, “Roma yagiranye isano n’ubwoko bw’Imana, ari bwo Bayuda, binyuze mu bumwe, mu wa 162 mbere ya Kristo.” Abenshi mu bahanga mu by’amateka bo muri iki gihe bagena uwo mwaka nk’uwa 161 mbere ya Kristo, kandi Smith ubwe yerekeza ku wa 161 mbere ya Kristo inshuro ebyiri muri icyo gitabo kimwe. Ntekereza ko uku kwerekezwa ku wa 162 mbere ya Kristo ari ikosa ryo kwandika.

“Ku bw’imironko ya 23 na 24 tugezwa hakurya y’iri sezerano ryari hagati y’Abayuda n’Abaroma, mu wa 161 mbere ya Kristo, tukagezwa mu gihe Roma yari imaze kugira ubutware ku isi yose.” Uriah Smith, Daniel and the Revelation, 273.

Imironko ya cumi n’umwe n’iya cumi na kabiri, igaragaza insinzi n’ingaruka zakurikiye Intambara ya Raphia, yabaye mu mwaka wa 217 mbere ya Kristo, hagati y’Ubwami bw’Abaselewukiya, buyobowe na Antiyokusi wa III Mukuru, n’Ubwami bwa Misiri bw’Abatolemeyi, buyobowe n’Umwami Ptolemy wa IV Philopator.

Intambara ya Panium, yabaye nyuma y’imyaka cumi n’irindwi mu wa 200 mbere ya Kristo, yongeye kuba hagati y’ubwami bw’Abaselewukiya n’ubwami bw’Abatolemeyi.

Ubugome bw’Abamakabeyi bwatangiyeye mu mwaka wa 167 mbere ya Kristo, kandi bwari ubugome bw’Abayahudi bwo kurwanya ukwihatira kw’Ubwami bw’Abaseluside guhagarika imigenzo y’idini ry’Abayahudi no kubahatira umuco w’Abagiriki.

Kwegurira bundi bushya Urusengeru rwa Kabiri i Yerusalemu, kugaragaza ibyabaye mu mateka byizihizwa mu gihe cya Hanukkah, kwabaye mu mwaka wa 164 mbere ya Kristo, imyaka itatu mbere y’“ubumwe” bwo ku murongo wa makumyabiri n’itatu. Icyo gikorwa cyakurikiye urugamba rwa gisirikare rwatsinzwe neza n’Abamakabeyo barwanya ingabo z’Ubwami bw’Abaselewukiya, zari ziyobowe na Antiyokusi wa IV Epifane wamamaye nabi, wari warahumanyije Urusengeru kandi yarabujije imigenzereze y’idini y’Abayahudi. Antiyokusi wa IV Epifane yapfuye nyuma gato y’intsinzi yibukwa na Hanukkah, kandi ibyo biranga guhera kuri uwo mwanya kumanuka kw’ubutegetsi bwa Siriya mu mateka.

Mu mwaka wa 200 M.K., (ari na wo wari igihe cy’Intambara ya Panium), Roma, ku ncuro ya mbere, yinjijye mu mateka y’ubuhanuzi bwo muri Daniyeli igice cya cumi na rimwe. Aho ni ho hari ikimenyetso gishyiraho iryo yerekwa. Ingaruka yacyo igambiriwe muri ayo mateka igaragaza umurimo wa Yezebeli, ikimenyetso cy’itorero rikurura imigozi riri inyuma y’ibibera. Yezebeli yari i Samariya igihe umugabo we Ahabu yarebaga abahanuzi be bicwa na Eliya. Herodiya ntiyari mu

munsi mukuru w'isabukuru ya Herode, aho umukobwa we Salome yashukaga Herode. Mu mateka ya Leta Zunze Ubumwe za Amerika, ubupapa, buhagarariwe n'indaya y'i Tiro, buribagirana, kugeza ku iherezo ry'iyi myaka mironko irindwi y'ikigereranyo. Hanyuma butangira kuririmba indirimbo zabwo z'ubushukanyi ku bami b'isi. Umwaka wa 200 M.K. ushushanya igihe butangira kurimbira ku mugaragaro abami bo mu minsi y'imperuka, mbere gato y'itegeko ryo ku Cyumweru rigiye kuza vuba, nk'uko rihagarariwe mu murongo wa cumi na gatandatu.

Mbere y'"isezerano" ry'Abayahudi ryo mu 161 BC kugeza mu 158 BC, Abamakabeyi bongeye kweza urusengeru, nk'uko byibukwa na Hanukkah mu 164 BC. Hanyuma nyuma y'imyaka itatu, bagikomeje urugamba rwari rugihari n'Abasiriya, Abayahudi b'Abamakabeyi basabye inkunga i Roma. "Isezerano" bagiranye na Roma icyo gihe rihinduka ikigeragezo cy'ubuhanuzi ku banyeshuri b'ubuhanuzi b'Imana bo mu minsi y'imperuka.

Amateka agaragaza ko umwaka wa 161 mbere ya Kristo ari wo "isezerano" ryabereyeho, ariko abapayoniya bo bagaragaza ayo mateka ko ari 158 mbere ya Kristo. Mbese Miller yari afite ukuri, cyangwa abahanga mu mateka bo muri iki gihe ni bo bafite ukuri? Miller yongeyeho imyaka magana atandatu na mironko itandatu n'itandatu (666) ku mwaka wa 158 mbere ya Kristo, maze agera ku mwaka wa 508, igihe "igitambo gihoraho" cyakuweho. Uko wabishakisha kose, bizagorana cyane, niba atari ukudashoboka rwose, kubona gihamya yo mu mateka ishyigikira ko 158 mbere ya Kristo ari bwo habaye isezerano hagati y'Abayahudi n'Abaroma.

Umurongo wa cumi na gatandatu ni itegeko ryo ku Cyumweru, ariko mbere y'ayo mateka Roma yinjira mu mateka kugira ngo ishyireho iyerekwa mu mwaka wa 200 BC. Ubugome bw'Abamakabeyo bwatangiriye i Modein mu 167 BC, maze amaherezo bongera kwegurira urusengeru mu 164 BC. Hanyuma kuva mu 161 BC kugeza mu 158 BC, Abayuda binjira mu isezerano n'ubutegetsi bw'Abaroma. 161 BC kugeza mu 158 BC haragaragaza igihe cyari gikenewe kugira ngo "ishyirahamwe" rishyirweho. Uku gusobanukirwa kugaragaza "ishyirahamwe" mu buryo buhuje n'ubuhamya bw'abanyamateka, kandi no n'imbonerahamwe yayobowe n'ukuboko k'Umwami kandi itagomba guhindurwa.

Abanditsi b'amateka batumenyeshya ko uburyo bwo kugirana amasezerano hagati y'amahanga ya kera nka Yuda n'u Roma mu kinyejana cya kabiri mbere ya Kristo, bwatandukanyaga bitewe n'imimerere yihariye, amategeko agenga ububanyi n'amahanga, n'imibanire y'ubutegetsi yari ihari. Ubusanzwe, uwo murimo watangiraga igihe uruhande rumwe rugaragaje ubushake bwo kugirana amasezerano cyangwa ubumwe n'urundi. Mu kibazo cya Yuda n'u Roma, Yuda ni yo yabanje kugirana na Roma kugira ngo isabe ubumwe bwemewe ku mugaragaro.

Imiyoboro y'ububanyi n'amahanga yari gukoreshwa mu kugeza kuri urwo ruhande icyifuzo no gutangiza imishyikirano. Ibi byasabaga ko bohereza intumwa cyangwa abahagarariye igihugu i Roma kugira ngo bahure n'abayobozi bayo cyangwa abayahagarariye. Iyo imishyikirano yamaze gutangira, impande zombi zari kuganira ku ngingo z'amasezerano yatanze. Ibi byashoboraga kubamo inama zikurikirana, guhererekanya ubutumwa bw'ububanyi n'amahanga, kandi bishoboka ko hanifashishwa abahuza cyangwa abakemurampaka kugira ngo borohereze ibiganiro. Mu gihe cy'imishyikirano, buri ruhande rwatekereza ku ngingo zatanze n'urundi kandi rushoboraga

gutanga ibindi byifuzo bisubiza ibyatanzwe cyangwa rugasaba ko hari ingingo zimwe zahindurwa. Uwo murongo w'imikorere washoboraga kubamo kujya inama mu bwitonzi bwinshi, kugisha inama abajyanama, no gusuzuma inyungu zishoboka n'ingaruka mbi z'amasezerano yatanzwe.

Iyo impande zombi zari zimaze kumvikana ku ngingo z'amasezerano, hategurwaga inyandiko zemewe zisobanura neza ingingo n'amabwiriza byumvikanyweho n'impande zombi. Hanyuma ayo masezerano yagombaga kwemezwa n'inzego zibifitiye ububasha za buri gihugu. Ku ruhande rwa Roma, ibyo byashoboraga kuba birimo kwemerwa na Sena cyangwa izindi nzego z'ubutegetsu. Mu buryo nk'ubwo, i Buyuda, ayo masezerano na yo ashobora kuba yarasabaga kwemezwa n'abayobozi baho cyangwa n'inama yabo y'ubutegetsu. Iyo yamaze kwemezwa, ayo masezerano yashyirwaga mu bikorwa, kandi impande zombi zabaga zitezweho kuyubahiriza. Ibyo byashoboraga kuba bikubiyemo uburyo bunyuranye bw'imikoranire, amasezerano yo kurwanaho ku mpande zombi, umubano w'ubucuruzi, cyangwa ubundi buryo bw'imikoranire ya dipolomasi bwateganywaga muri ayo masezerano.

Mu kinyejana cya kabiri mbere ya Kristo, urugendo ruva i Yudeya (ruherereye mu karere k'uburasirazuba bw'Inyanja ya Mediterane) rugana i Roma (ruherereye mu Butaliyani bwo hagati) rwari kuba urugendo rukomeye kandi rutwara igihe kirekire, cyane cyane urebye imbogamizi z'uburyo bwo gutwara abantu n'ibintu bwo mu bihe bya kera. Intera iri hagati ya Yudeya na Roma ni hafi ya kilometero 1.500 kugeza ku 2.000 (maili 930 kugeza ku 1.240), bitewe n'inzira nyayo yafashwe. Mu bihe bya kera, urugendo rwo mu nyanja akenshi rwabaga rwihuta kandi rworoshye kurusha urwo ku butaka, ariko urugendo rwo mu nyanja rwagenderaga ku byerekeye imiyaga ihari. Kugenda mu bwato uvuye ku cyambu cyo muri Yudeya ujya ku cyambu cyo mu Butaliyani (nka Ositiya, icyambu cya Roma) byashoboraga gufata ibyumweru byinshi, bitewe n'impamvu nk'imimerere y'umuyaga, imigendekere y'amazi yo mu nyanja, n'ubwoko bw'ubwato bwakoreshejwe.

Urugendo rwo ku butaka ruva i Yudeya rugana i Roma rwari kuba rwatinze kurushaho kandi rukaruhije cyane. Abagenzi bagombaga kunyura mu butaka bunyuranye, harimo imisozi, ibibaya n'inzuzi, kandi bakahangana n'inzitizi nk'abambuzi n'uturere tw'abanyamahanga tubarwanya. Bigereranywa ko urugendo rw'amaguru cyangwa urw'igare rikururwa n'amafarashi rwashoboraga gufata amezi menshi. Igihe cy'urugendo na cyo cyashoboraga guterwa n'impamvu nk'imiterere y'imihanda, ukuboneka kw'amacumbi n'aho kuruhukira, ndetse n'ibikenewe byo kuruhuka no kongera kubona ibikenerwa mu rugendo.

Igihe Abayahudi b'Abamakabayo bashakaga kugirana isezerano n'i Roma, byari ngombwa ko bohereza intumwa i Roma. Izo ntumwa zimaze kwakirwa n'abategetsu b'Abaroma, hahitaga habaho igihe cy'imishyikirano. Mu nyigisho y'amateka, kuko nta nyandiko isobanutse ihari, isezerano rimaze gushyirwaho mu buryo bwemewe, byabaga ngombwa ko risubizwa i Yudeya kugira ngo ryemezwe, hanyuma birashoboka cyane ko ryabaga rigomba kongera gusubizwa i Roma kugira ngo hemezwe ko Abayahudi baryemeye. Biragoye cyane kwemera ko igikorwa cyo gushinga ubufatanye muri icyo gihe cy'amateka cyashoboraga kurangira mu mwaka umwe, bityo gusobanukirwa ko "isezerano" rigereranya igikorwa gikomeza kuva mu mwaka wa 161 BC kugeza mu wa 158 BC bihujwe n'indi mirongo y'ubuhanuzi igaragaza amateka ayobora kugera ku itegeko

ryo ku Cyumweru ryo mu murongo wa cumi na gatandatu.

“Ihuriro” abahanga bose mu by’amateka bahurizaho ko ryatangijwe n’Abayahudi b’Abamakabeyi, ryatangiye i Yudaya mu mwaka wa 161 mbere ya Kristo. Intego yaryo yari uko Abayahudi bifuzaga ubufasha bwo guhangana n’Abasiriya bari bamaze igihe bahanganye na bo uhereye igihe ubugome bwabo bwatangiriye mu mwaka wa 167 mbere ya Kristo. Ubugome bwatangijwe n’imihati ya Matatiya, umutambyi w’Umuyahudi, n’abahungu be batanu, cyane cyane Yuda Makabeyi, yo kurwanya politiki z’iyegerezamuko ry’Abagiriki zari zarashyizweho n’umutegetsi w’Abaselewukiya witwaga Antiyokusi wa IV Epifane. Izo politiki zarimo kugerageza guhagarika imigenzo y’idini ry’Abayahudi no kubahatira kwemera imico n’imyemerere by’Abagiriki.

Impamvu yakongeye iyo myivumbagatanyo yabaye ikibazo cyabereye mu mudugudu wa Modein, aho Matatiya yanze kubahiriza itegeko ryo gutamba igitambo kigenewe ikigirwamana cy’Abagiriki. “Modein” rikomoka ku ijambo ry’Igiheburayo “modi’a,” risobanura “gutangaza” cyangwa “kwamagana.” Muri uko kwamagana kwe, Matatiya yishe Umuyahudi wateye umugongo ukwizera wari ugiye gutamba icyo gitambo, maze we n’abahungu be bahungira mu misozi, batangira urugamba rw’uburyo bwa guerilla rwo kurwanya ingabo z’Abaselewukide. Imyivumbagatanyo y’Abamakabeya yamaze imyaka myinshi, muri iyo myaka Abamakabeya bagabye intambara nyinshi barwanya Abaselewukide n’abambari babo. Nubwo bari bacye cyane ugereranyije n’abanzi babo kandi badafite ibikoresho bihagije byo ku rugamba nk’ibyabo, Abamakabeya bageze ku ntsinzi nyinshi zikomeye.

Ubwami bw’Abaselewukide bwashakaga guhatira Abayuda idini ry’Ubugiriki, kandi Abagiriki bagereranya ab’isi yose b’iminsi y’imperuka. Idini ryabo rigaragarira muri wo ke-ism ubu irimo guhatirwa Leta Zunze Ubumwe za Amerika n’isi yose, n’imbaraga z’ab’isi yose zo muri gahunda y’amabanki, ibitangazamakuru bikuru, ibigo by’uburezi, no gusenya itandukaniro ry’ibihugu binyuze mu kwimura abantu ku gahato h’abanyamahanga binjiye mu buryo butemewe n’amategeko. Igihe Antiochus Epiphanes yahatiraga Abayuda idini ry’Ubugiriki, hariho Abayuda bafatanyaga n’umuhati we. Abamakabayo bagereranya icyiciro kimwe cy’Abayuda b’abahakanyi, bari barimo kurwanya idini ry’Ubugiriki, ariko kandi hari n’ikindi cyiciro cy’Abayuda b’abahakanyi cyashyigikira umurimo wo gushyiraho ku gahato idini ry’Ubugiriki.

Umurongo wa cumi na gatandatu ni itegeko ryo ku Cyumweru rigiye kuza vuba, n’ubumwe bw’inyabutatu bw’ikiyoka, ya nyamaswa n’umuhanuzi w’ibinyoma. Iyo mateka abanzirizwa n’imirongo ya cumi na gatatu kugeza kuri cumi na gatanu, aho intambara eshatu zo mu murongo wa mirongo ine zibera mu murongo wa cumi (1989), mu mirongo ya cumi na rimwe na cumi na kabiri (intambara yo muri Ukraine), no mu Ntambara ya Paniumu. Intambara ya Paniumu igereranya intambara aho ya nyamaswa y’isi ifite amahembe abiri itsinda filozofiya z’abanyedini n’iza politiki z’abakurikiza ubuhuzabumwe bw’isi yose.

Muri iyo ntambara Perezida wa nyuma wa Leta Zunze Ubumwe za Amerika agomba guhangana n’ingaruka z’intsinzi ya Putin n’isenyuka ryakurikiyeho, nk’uko bigaragazwa mu mirongo ya cumi n’umwe n’iya cumi n’ibiri. Azashyiraho ubufatanye na NATO, cyangwa Umuryango w’Abibumbye, kugira ngo akemure ingaruka zatewe no gusenya kw’u Burusiya, kandi mu

mateka y'ubwo bufatanye azinjiza Umuryango w'Abibumbye mu Ntambara ya Panium. Intambara ya gatatu yo mu murongo wa mirongo ine izaba nk'intambara ya mbere yo mu murongo wa mirongo ine. Nk'uko Ubumwe bw'Abasoviyeti bwasenyutse munsu y'imbaraga z'ubukungu n'iza gisirikare bya Leta Zunze Ubumwe za Amerika, abashyigikiye ubutegetsu bw'isi yose bo mu Muryango w'Abibumbye bazahatirwa gusubiramo "perestroika," igice cy'ingenzi mu mihati ya Gorbachev yo kuvugurura Ubumwe bw'Abasoviyeti, nubwo amaherezo byagize uruhare mu kudohoka kwa gahunda y'Abasoviyeti no mu isenyuka rya nyuma ry'Ubumwe bw'Abasoviyeti.

Intambara ya gatatu isobanurwa n'intambara ya mbere, kandi binyuze mu bukungu no ku gitutu cya gisirikare, Trump, nk'uko ahagarariwe na Reagan, azahatira Umuryango w'Abibumbye kujya muri "perestroika," bisobanura kuvugururwa cyangwa ivugururamikorere. Iryo vugururamikorere rizashyira Leta Zunze Ubumwe za Amerika ku mutwe wa gahunda y'abami icumi ari yo Muryango w'Abibumbye. Muri iyo ntambara, ubupapa buzahita bwigaragaza mu mateka, bwiyita umurinzi wa iyo gahunda Trump azaba arimo kunesha icyo gihe.

Muri uwo mateka nyine, Trump azahura n'Intambara y'Abenegihugu yo imbere mu gihugu azahatirwa guhangana na yo, nk'uko Abraham Lincoln na we yahatiwe kuyihangana. Iyo Ntambara y'Abenegihugu izaba hagati y'udutsiko tubiri tw'abahakanyi bahanganye turi muri Leta Zunze Ubumwe z'Amerika. Itsinda rimwe rihagarariwe n'abemeye idini n'ubumenyi-ngenga bwa woke-ism, ari bo baglobaristi b'iterambere bo mu mitwe yombi ya politiki. Irindi tsinda (MAGA-ism) ryiyita Abaporotesitanti b'ukuri, nubwo ryatakaje iyo ntera mu 1844.

Igice cya Perezida gihagarariwe na MAGA-ism, kandi gishingiye ku kirego kiyobya cyo kurengera ukwizera nyakuri kwa Giporotesitanti n'Itegeko Nshinga. Icyo Woke-ism ivuga ni idini rya Nyina w'Isi, New Age, n'imyizerere y'uko Itegeko Nshinga rikoresheha hakurikijwe ibihe biriho n'imiganzereze y'imibereho y'abaturage, atari hakurikijwe ibitekerezo bya kera by'ababyeyi bashinze igihugu.

Matatiyasi (Trump) azarangiza imigambi y'Abademokarate b'iterambere-bashaka ubutegetsu bw'isi yose bo muri Leta Zunze Ubumwe za Amerika, nk'uko bigereranywa n'ubwigomeke bwatangiriyeye i Modein mu mwaka wa 167 Mbere ya Kristo. Hanyuma Trump azasubiramo amateka yo mu mwaka wa 164 Mbere ya Kristo, igihe Abamakabeyo bongeye kweza urusengeru, nk'uko byibukwa mu kwizihiza Hanuka. Maze mu gihe kigereranywa n'imyaka yo kuva mu wa 161 Mbere ya Kristo kugeza mu wa 158 Mbere ya Kristo, Trump azatangira igikorwa cya nyuma cyo gushinga ishusho y'ubupapa, ari yo shusho igaragaza isano itemewe hagati y'ubutegetsu bw'idini n'ubutegetsu bwa politiki. Mu mwaka wa 158 Mbere ya Kristo, ihuriro rizashyirwa mu bikorwa, ubwo itegeko ryo ku Cyumweru rigiye kuza vuba ryo mu murongo wa cumi na gatandatu rizashyirwa mu bikorwa.

Mbere muri Daniyeli cumi na rimwe herekana bwa mbere uburyo Roma ifata ubutegetsu mu bya politiki, hanyuma Daniyeli akongera akavuga kandi akagura iyo mateka nyayo akoresheje umurongo ugaragaza uburyo Roma ifata abantu b'Imana muri ayo mateka nyayo. Kuva ku murongo wa cumi na gatandatu kugeza ku wa cumi n'icyenda, hagaragazwa inzitizi eshatu zabuzaga Roma ya gipagani gufata ubutegetsu bw'isi. Mu murongo wa cumi na gatandatu, Siriya

yatsinzwe na Roma ya gipagani mu mwaka wa 65 mbere ya Kristo, hanyuma Yudaya itsindwa na Pompeyi mu mwaka wa 63 mbere ya Kristo. Umurongo wa cumi na gatandatu werekana igihe Roma yagombaga guhagarara mu gihugu cy'ubwiza, kandi kubigenza ityo ni ugushushanya itegeko ryo ku Cyumweru ryo mu murongo wa mirongo ine n'umwe wo muri icyo gice nyine.

Ni ngombwa kwitondera ko amateka y'intsinzi yo kwigarurira yabaye mu mwaka wa 63 mbere ya Kristo [bihura na 1863], hagati mu ntambara y'abenegihugu yabaga i Yerusalemu. Uriah Smith yaravuze ati: "Ubwo Pompey yagarukaga avuye mu rugendo rwe rwo kurwanya Mithridates, umwami wa Pontus, abarwaniraga ubwami babiri, Hyrcanus na Aristobulus, bahataniraga ikamba rya Yudaya."

Amazina "Hyrcanus" na "Aristobulus" yombi akomoka mu rurimi rw'Ikigereki kandi afite akamaro k'amateka, cyane cyane mu rwego rw'amateka y'Abayahudi mu gihe cy'Abagiriki n'ingoma y'Abahasimoni. "Hyrcanus" akomoka ku ijambo ry'Ikigereki "Hurkanos," bikaba bishoboka ko ryaturutse ku ijambo "hurkan," risobanura "ikirura" mu rurimi rw'Abaperesi. Hyrcanus yari izina ryitiriwe abategetsi benshi bo mu muryango w'Abahasimoni. "Aristobulus" risobanura "umujyanama mwiza kuruta abandi" cyangwa "umugishwanama uruta abandi." Aristobulus na ryo ryari izina ryitiriwe abategetsi benshi bo mu muryango w'Abahasimoni. Yombi, "Hyrcanus" na "Aristobulus," ni amazina afitanye isano n'abantu bakomeye mu mateka y'Abayahudi mu gihe cy'Abahasimoni. Bari abategetsi bagize uruhare rukomeye mu miyoborerere no mu kwagura ubwami bw'Abahasimoni i Yudaya. Urubyaro rw'ubuhanuzi n'abahagarariye ubwami bw'Abahasimoni mu gihe cya Kristo bari Abafarizayo.

Igihe Pompey yigaruriraga Yerusalemu, amashyaka abiri ya politiki yombi yakomoraga inkomoko yayo ku gihe cy'ubwigomeke bwashushanywaga na Modein mu wa 167 mbere ya Kristo. Pompey amaze gukururirwa muri ubwo bwigomeke, yiyemeje gufata Yerusalemu, kandi ishyaka rya Aristobulus riyemeza kumurwanya, ariko ishyaka rya Hyrcanus riyemeza gukingurira Pompey amarembo. Nuko Pompey atera Yerusalemu, maze nyuma y'amezi atatu Yerusalemu ihita iba ubuziraherezo muni y'ubutegetsi bwa Roma.

Ku murongo wa cumi n'icyenda, Egiputa, ari yo nzitizi ya gatatu kandi ya nyuma, yigaruriwe n'uroma. Hanyuma ku murongo wa makumyabiri, ukuvuka kwa Kristo kugaragazwa, ubwo Daniyeli atangira gusobanura uburyo uroma rwari kuzifatamo ubwoko bw'Imana muri ayo mateka. Mu murongo wa makumyabiri n'umwe na makumyabiri na kabiri, Kristo arabambwa. Ku murongo wa makumyabiri na gatatu, isezerano ryatangiye mu mwaka wa 161 Mbere ya Kristo kugeza mu wa 158 Mbere ya Kristo rihita rigaragazwa ako kanya nyuma y'imirongo isobanura umusaraba, aho Abayuda b'abahakanyi batangaje ko "nta mwami bafite keretse Kayisari." Umurongo w'Abayuda b'abahakanyi, bahagarariye n'Abamakabayo, bari barwanyije ukwinjira kwa filozofiya y'idini y'Abagiriki, kandi muri ibyo bagirana umubano wanduye n'uroma, ukurikira umurongo ugaragaza amateka y'umusaraba, aho imbuto y'uwo mubano wabo wanduye yagaragariye byuzuye.

Shekina ntiyigeze igaruka mu rusengeru rwubatswe nyuma y'imyaka mirongo irindwi y'ubunyage. Ubuhamya bwa nyuma bw'ubuhanuzi, bwatangajwe na Malaki, bwatanzwe ahagana hagati mu

kinyejana cya gatanu mbere ya Kristo. Nta kuboneka kugaragara kw’Imana kwari kukiharangwa, kandi nta buhama na bwo bw’ubuhanuzi bwari bukirihho mu gihe cy’imyaka amagana menshi mbere y’uko Abamakabeyo bahagurukira kurwanya ingaruka z’Abagiriki b’abanyamurandasi ku isi yose. Mu ntangiriro z’ubwigomeke bwabo, bakoze koko cya gikorwa cy’ubugome Ptolemawo n’Umwami Uziya bombi bari baragerageje gukora, igihe abo bami bombi bashakaga gusohozza umurimo w’ubutambyi no gutamba igitambo mu rusengero.

Yonatani Afo (uzwi kandi nka Yonatani Makabeyi), yari umwe mu bahungu ba Matatiyasi, watangije Ubugome bw’Abamakabeyi, kandi yagize uruhare rukomeye mu kuyobora imyivumbagatanyo y’Abayahudi barwanyaga Ingoma ya Selewukidi. Nyuma y’urupfu rwa murumuna we Yuda Makabeyi waguye ku rugamba, Yonatani yafashe ubuyobozi bw’ingabo z’Abamakabeyi. Uretse ubuyobozi bwe bwa gisirikare n’ubwa politiki, Yonatani yanahawe inshingano z’umutambyi mukuru, akora nk’umuyobozi wo mu by’umwuka w’ubwoko bw’Abayahudi. Uruhare rwa kabiri rwa Yonatani rwo kuba icyarimwe umuyobozi n’umutambyi mukuru rwabaye intambwe ikomeye mu mateka y’Abayahudi, kuko rwahurizaga hamwe ububasha bwa politiki n’ubw’idini mu ngoma y’Abahasimoneya. Ubuyobozi bwe bwafashije gukomeza ubwigenge bw’Abayahudi no gushinga ubutegetsi bw’Abahasimoneya i Yudeya.

Icyaha nyene Ptolomayi yagerageje gukora inyuma y’intsinzi ya Rafiya ni cyo cyagezweho ku ntangiriro nyir’izina z’ubwigomeke bw’Abamakabeyo. Yari ya cyaha nyene abatambyi barwanyije mu gihe cy’umwami Uziya, ariko ukwiyitirira kw’Abamakabeyo ko barindaga imirimo y’urusengero rw’Imana kwari ukugaragaza kuyobye kandi kugaragaza ubugomeke k’ukwivanga kw’itorero na leta; kandi ku bw’ibyho, ni ikigereranyo cy’ubwigomeke bw’Uburporotesitanti bwahindutse ubuhakanyi buri ubu buri guteranira hamwe mu gushyigikira Trump burwanya ukwimakazwa n’“ubwoke” bw’isi yose bwa Biden.

Bibiliya yigisha ko muzabamenyera ku mbuto zabo, kandi Abafarisayo bo mu gihe cya Kristo bari ibisigisigi bya nyuma by’ingoma y’Abahasimoneya yatangiye na Matatiya. Matatiya, n’ubwigomeke yatangiye, byabyaye imbuto z’Ubwafarisi, nk’uko n’Abaporotesitanti bayobotse ukwizera bagize ubuhakanyi bashyigikiye igitekerezo cya “Make America Great Again” babigenza. Amerika yari ikomeye igihe Itegeko Nshinga ryumvikanaga ko rigomba gutuma itorero na leta bitandukana. Ariko ku gitangaza cy’impimbano gishushanywa n’insinzi yibukwa n’umunsi mukuru wa Hanukkah, urugendo rugamije gushyiraho amategeko y’Icyumweru ruzasohoka ku mugaragaro.

Tuzakomeza iri somo mu nyandiko ikurikiraho.

“Kugeza ubu abagezaga ukuri kw’ubutumwa bw’umumarayika wa gatatu akenshi bafatwaga nk’abakangurambaga b’ibiza gusa. Ibyo bahanuraga, by’uko kutihanganirana mu by’idini kuzafata ubutegetsi muri Leta Zunze Ubumwe z’Amerika, ko itorero na leta bizishyira hamwe kugira ngo barenganye abakomeza amategeko y’Imana, byavuzwe ko bidafite ishingiro kandi ko bisekeje. Byatangajwe n’icyizere cyinshi ko iki gihugu kitazigera kiba ikindi kitari icyo cyabayeho—umurinzi w’ubwisanzure mu by’idini. Ariko ubwo ikibazo cyo gushyiraho kubahiriza umunsi wa ku Cyumweru kirushaho kwamamazwa hose, icyo gikorwa kimaze igihe kirekire gishidikanywaho kandi kitizerwaga kigaragara ko kiri hafi, kandi ubutumwa bwa

gatatu buzabyara ingaruka butari kubasha kugira mbere.”

“Muri buri gihembwe Imana yohereje abagaragu bayo gucyaha icyaha, haba mu isi no mu itorero. Ariko abantu bifuzaga kubwirwa amagambo yoroshya amatwi yabo, kandi ukuri kutunganye, kutavangavanze, ntibakwemera. Abavugurura benshi, igihe batangiraga umurimo wabo, biyemeje kugira amakenga menshi mu kurwanya ibyaha by’itorero n’iby’igihugu. Biringiraga ko, binyuze ku rugero rw’ubuzima bwa Gikristo butanduye, bazayobora abantu gusubira ku nyigisho za Bibiliya. Ariko Mwuka w’Imana yabamanukiyeho nk’uko yamanukiye Eliya, amukangurira gucyaha ibyaha by’umwami mubi n’abaturage bayobye bakava ku kwizera; ntibashoboraga kwifata ngo bareke kwamamaza amagambo asobanutse ya Bibiliya—inyigisho bari baratinye gutangaza. Basunikwaga no kwamamaza ukuri bashize umwete ndetse n’akaga kari kateye ubugingo. Amagambo Uwiteka yabahaga ni yo bavugaga, badatinye ingaruka, kandi abantu bahatirwaga kumva uwo muburo.”

“Ni ko ubutumwa bw’umumarayika wa gatatu buzamamazwa. Igihe kizagera ngo butangwe bufite imbaraga zisumba izindi, Uwiteka azakoresha ibikoresho byicisha bugufi, ayobora ibitekerezo by’abiyegurira umurimo We. Abakozi bazahabwa ubushobozi biturutse cyane ku gusigwa n’Umwuka We kuruta ku myitoto y’ibigo by’ubuvanganzo. Abantu b’ukwizera n’ab’amasengesho bazasunikwa gusohoka bafite umwete wera, batangaza amagambo Imana ibaha. Ibyaha bya Babuloni bizashyirwa ahagaragara. Ingaruka ziteye ubwoba zo guhatira abantu gukurikiza imihango y’itorero hakoreshejwe ububasha bwa leta, ukwinjira kw’imyuka, iterambere ry’ububasha bw’ubupapa riboneka bucece ariko ryihuta—iby byose bizakurwaho igipfukisho. Kubw’iyo miburo ikomeye abantu bazakangurwa. Ibyo abantu ibihumbi n’ibihumbi bazabyumva kandi batarigeze bumva amagambo nk’ayo. Mu gutangara bazumva ubuhamya bw’uko Babuloni ari ryo torero, ryaguye kubera amakosa n’ibyaha byaryo, kubera kwanga ukuri kohererejwe kuva mu ijuru. Ubwo abantu bazajya ku bigisha babo ba kera bababaza bashishikaye bati, Mbese ibyo ni ukuri? abakozi b’itorero bazavugaga imigani y’ibinyoma, bahanure ibibanezeza, kugira ngo bahumurize ubwoba bwabo kandi batuze umutimanama wakanguwe. Ariko kuko benshi bazanga kunyurwa n’ubushobozi bw’abantu gusa, bagasaba bati, ‘Uku ni ko Uwiteka avugaga,’ abakozi b’itorero bakundwa na benshi, nk’Abafarisayo ba kera, buzuye uburakari kuko ububasha bwabo bushidikanywaho, bazamagana ubwo butumwa bavugaga ko buva kuri Satani kandi bazakangurira imbaga zikunda ibyaha gutuka no gutoteza ababwamamaza.”

“Igihe iyo ntambara y’impaka igera mu yindi mirima mishya kandi ibitekerezo by’abantu bikahamagarirwa ku mategeko y’Imana yakandamijwe, Satani arakanguka. Imbaraga ziherekeza ubwo butumwa zizahindura abasubiza inyuma bose abasazi. Abayobozi b’amadini bazakoresha imbaraga hafi yo kuba iz’ikirenga z’umuntu kugira ngo bakingirize umucyo, kugira ngo utamurika ku mukumbi wabo. Bifashishije uburyo bwose bafite mu maboko yabo, bazihatira guhagarika ibiganiro kuri ibyo bibazo by’ingenzi. Itorero rizitabaza ukuboko gukomeye kw’ubutegetsi bwa leta, kandi muri uwo murimo, Abapapa n’Abaporotesitanti bazifatanyaga. Uko urugendo rwo guhatira abantu kuruhuka ku cyumweru ruzagenda rurushaho gutinyuka no gufata icyemezo, ni ko amategeko azakoreshwa arwanyije abakomeza amategeko y’Imana. Bazaterwa ubwoba n’ihazabu n’ifungwa, kandi bamwe bazahabwa imyanya y’icyubahiro, n’andi mashimwe n’inyungu, kugira ngo bibashukishe kwihakana ukwizera

kwabo. Ariko igisubizo cyabo kidahungabana ni iki: ‘Nimutwereke mu Ijambo ry’Imana aho twibeshya’—uko ni na ko Luther yingize mu bihe nk’ibyoy. Abagezwa imbere y’inkiko batanga ubuvugizi bukomeye bw’ukuri, kandi bamwe mu babumva bahindukirira gufata icyemezo cyo gukomeza amategeko yose y’Imana. Bityo umucyo uzashyirwa imbere y’ibihumbi by’abantu batari kugira ubundi buryo bwo kumenya na busa ayo kuri.” The Great Controversy, 605, 606.